

Erik Albæk

Frisindets grænser: Homoseksuelle mellem moralske dilemmaer og politiske hensyn¹

Den politiske debat finder sted i spændingsfeltet mellem liberalisme og kommunitarisme i spørgsmål, der typisk betegnes som etiske. Med udgangspunkt i en analyse af Folketingets debatter om indførelsen af registreret partnerskab og forbuddet mod lægers behandling af enlige og lesbiske ved kunstig befrugtning vises det, at det liberale frisind har vide grænser i Danmark, men at der er grænser. Ikke alene på den retoriske plan, men også når man skal forklare politikernes adfærd. Bidrager studiet af moralske overvejelser generelt og studiet af spændingen mellem liberalisme og kommunitarisme specifikt til en større forståelse af det danske politiske liv.

Enkel er loven om antipati
hvad man ikke forstår, ka' man ikke kunne li'
Piet Hein

Hvis vi for en stund ser bort fra alle de definatoriske vanskeligheder, der er forbundet med at fastlægge den nøjagtige betydning af begreberne „cigar“ og „fugte“. Og hvis vi forestiller os, at vi udsættes for et surrealistisk bombardement af nyheder om, at præsidenten for verdens største, ja, vel for tiden eneste supermagt har ladet sin cigar fugte andetsteds end i sin humidor. Ja, så vil den helt spontane reaktion hos hovedparten af den danske befolkning være, at det dog må være præsidentens egen, helt private afgørelse, hvordan han vælger at fugte sin cigar. Til danskernes overraskelse, og stik mod deres fordomme, reagerede flertallet i den amerikanske befolkning på samme vis, da eksemplet blev til virkelighed.

Trods vor principielle holdning, at hele sagen tilhører præsidentens privatlivs fred, sad mange af os alligevel klinet til TV-skærmen, da den videooptagne afhøring af præsidenten blev vist. Og selv om vi kan undskylde vor adfærd med, at vi selvfølgelig kun fulgte forløbet for at holde os orienterede om henholdsvis anklagers og præsidents performance i dette bizarre politiske spil om præsidentens

privat- og underliv, så kan de færreste af os sige os helt fri for at være blevet en smule pirrede af affæren. Især da vi fandt ud af, at en cigar for en gangs skyld faktisk *var* en cigar. Hvem af os med adgang til internettet har ikke modtaget og videresendt vitser om Det orale Værelse? Og skal vi granske lidt dybere i vores faktiske snarere end principielle holdning til præsidentens seksualliv, så har der måske lejlighedsvis indsneget sig en opfattelse af, at det altså ikke er helt normalt med den cigar, ja, vel egentligt er det en smule unaturligt. Og så med så ung en humidorsubstitut! Fra at have været en vital, ungdommelig præsident med store oratoriske evner forvandlede Clinton med ét til en gammel gris med en flosset moral, hvis egnethed til at lede verdens største magt man må sætte spørgsmålstegn ved. Og sådan fik hans mest intime privatliv alligevel betydning for hans offentlige embedsførelse.

Hvis Clintons genvordigheder alene havde baggrund i USA's puritanske arv, kunne det alt sammen overlades til amerikanisterne. Men påstanden her er, at der er tale om et helt generelt fænomen

Erik Albæk

Frisindets grænser: Homoseksuelle mellem moralske dilemmaer og politiske hensyn¹

Den politiske debat finder sted i spændingsfeltet mellem liberalisme og kommunitarisme i spørgsmål, der typisk betegnes som etiske. Med udgangspunkt i en analyse af Folketingets debatter om indførelsen af registreret partnerskab og forbuddet mod lægers behandling af enlige og lesbiske ved kunstig befrugtning vises det, at det liberale frisind har vide grænser i Danmark, men at der er grænser. Ikke alene på den retoriske plan, men også når man skal forklare politikernes adfærd, bidrager studiet af moralske overvejelser generelt og studiet af spændingen mellem liberalisme og kommunitarisme specifikt til en større forståelse af det danske politiske liv.

Enkel er loven om antipati
hvad man ikke forstår, ka' man ikke kunne li'
Piet Hein

Hvis vi for en stund ser bort fra alle de definatoriske vanskeligheder, der er forbundet med at fastlægge den nøjagtige betydning af begreberne „cigar“ og „fugte“. Og hvis vi forestiller os, at vi udsættes for et surrealistisk bombardement af nyheder om, at præsidenten for verdens største, ja, vel for tiden eneste supermagt har ladet sin cigar fugte andetsteds end i sin humidor. Ja, så vil den helt spontane reaktion hos hovedparten af den danske befolkning være, at det dog må være præsidentens egen, helt private afgørelse, hvordan han vælger at fugte sin cigar. Til danskernes overraskelse, og stik mod deres fordomme, reagerede flertallet i den amerikanske befolkning på samme vis, da eksemplet blev til virkelighed.

Trods vor principielle holdning, at hele sagen tilhører præsidentens privatlivs fred, sad mange af os alligevel klinet til TV-skærmen, da den videooptagne afhøring af præsidenten blev vist. Og selv om vi kan undskylde vor adfærd med, at vi selvfølgelig kun fulgte forløbet for at holde os orienterede om henholdsvis anklagers og præsidents performance i dette bizarre politiske spil om præsidentens

privat- og underliv, så kan de færreste af os sige os helt fri for at være blevet en smule pirrede af affæren. Især da vi fandt ud af, at en cigar for en gangs skyld faktisk *var* en cigar. Hvem af os med adgang til internettet har ikke modtaget og videresendt vitser om Det orale Værelse? Og skal vi granske lidt dybere i vores faktiske snarere end principielle holdning til præsidentens seksualliv, så har der måske lejlighedsvis indsneget sig en opfattelse af, at det altså ikke er helt normalt med den cigar, ja, vel egentligt er det en smule unaturligt. Og så med så ung en humidorsubstitut! Fra at have været en vital, ungdommelig præsident med store oratoriske evner forvandlede Clinton med ét til en gammel gris med en flosset moral, hvis egnethed til at lede verdens største magt man må sætte spørgsmålstegn ved. Og sådan fik hans mest intime privatliv alligevel betydning for hans offentlige embedsførelse.

Hvis Clintons genvordigheder alene havde baggrund i USA's puritanske arv, kunne det alt sammen overlades til amerikanisterne. Men påstanden her er, at der er tale om et helt generelt fænomen

i den vestlige kulturkreds: at vi i den politiske debat såvel som i vor individuelle etisk-moralske bedømmelse af, hvad der er ret og rimeligt, svinger mellem to poler. På den ene side forfægter vi folks ret til at være anderledes end os selv. På den anden side har vi alle vore forestillinger om, hvad der udgør det gode liv, og bedømmer andres handlinger ud fra vore egne standarder. Begge dele er reflekteret i Cinton-sagen. På den ene side finder vi det tilsyneladende dominerende synspunkt, at præsidenten har *ret* til et privatliv. Når man oplever denne ret krænkert, kan man, som en statsleder udtrykte det, føle ubehag *ad nauseam*. På den modsatte side finder vi de rigtig stærke i troen, som hævder, at præsidenten er moralsk anløben, da han ikke lever i overensstemmelse med de gode amerikanske familieværdier, og at han af den grund ikke egner sig til at bestride embedet som præsident. Og så er der alle os gennemsnitlige, der svæver midt imellem. Vi prøver at holde fast i vort principielle standpunkt, at folk har ret til at være sig selv, men alligevel kryber vore private opfattelser af, hvordan det gode liv skal leves, af og til ind i vor bedømmelse af andres livs- såvel som embedsførelse.

På det filosofiske plan genspejles spændingen mellem disse to poler i vor tids, undertiden heftige, debat mellem liberalister og kommunitarister. Det er liberalisterne, der har bragt retfærdighedstankegangen ind i vesterlandsk filosofi og civilisation - faktisk så effektivt, at den i dag er den klart dominerende politisk-filosofiske position. Det liberalistiske udgangspunkt er, at vi ikke (nødvendigvis) vil det samme, men at vi trods dette er henvist til at leve i (en vis grad af) fællesskab med andre. For at forhindre, at vi kapper hovederne af hinanden - hvilket både logisk og i praksis har vist sig at

være et aldeles umuligt projekt, hvis det skal føre til den endegyldige løsning: at fjerne ethvert synspunkt, der afviger fra ens egne - bliver et retfærdigt politisk system for liberalisterne ét, der bygger på tolerance, upartiskhed og individuelle (friheds- og/eller ligheds)rettigheder. Her overfor anfører kommunitaristerne, at den liberalistiske position ikke alene bygger på en opfattelse af mennesket som et atomiseret og rodløst væsen, men også at liberalismen alvorligt har bidraget til, at mennesket er blevet atomiseret og rodløst. Og dermed fjerner liberalisterne mennesket fra dets egen natur, for ifølge kommunitaristerne er mennesket et fundamentalt socialt væsen, der finder sin identitet og mening i fællesskabet - heraf navnet kommunitarisme. I modsætning til den liberalistiske filosofis upartiskhed hævder den kommunitære filosofi „den moralske værdi af en veldefineret partiskhed“ (Poulsen, 1996: 139) i forhold til det fælles bedste, således som dette er defineret af det konkrete sociale fællesskab, individet er formet af og lever i, og som den politiske indretning af samfundet bør afspejle.

I praktisk, politisk debat fremstår argumentationen sjældent så logisk klart som i den filosofiske. Og i øvrigt fremstår den sjældent som en debat mellem liberalister og kommunitarister. Derimod fremstår den som en debat mellem rettighedstankegangen (upartiskheden) og så de konkrete fællesskabers indholdsmæssige, kommunitære argumenter om, hvad det gode liv er (partiskheden). Hver især skal vi ikke lede længe, inden vor principielle rettighedstankegang bliver sat på prøve. Skal Jehovas vidner have ret til at bestemme, at deres børn ikke må modtage blod under en hospitalsbehandling, også når den manglende blodtilførsel vil medføre døden? Skal muslimske foræl-

dre have ret til at bestemme, om deres døtre skal bære slør og indgå arrangerede ægteskaber? Skal nazister have samme ret som alle andre til at oprette en friskole med offentlige tilskud? Rettighedstankegangen må vi ofte forholde os abstrakt til, ja, vi må næsten ville den, når vi forsvarer rettigheden til at være, i al fald ekstremt, forskellig fra os selv, hvorimod vore forestillinger om det substantielt gode forekommer os selvfølgelig, fordi vi har fået indpodet vore værdier gennem socialiseringen i det kulturelle fællesskab, vi tilhører. Gruppedannelsen, og dermed gruppesolidariteten og -normerne, fremkommer ifølge kommunitaristerne naturligt (Poulsen, 1996: 135-138). Herved kommer gruppenormerne også for gruppedlemmerne til at fremstå som naturlige i den forstand, at de fremstår som selvindlysende rigtige - i modsætning til andre gruppers normer. De kan undertiden fremstå som så naturlige, at de direkte grundfæstes i en naturens orden i bogstavelig forstand, således som det eksempelvis sker, når kønsspecifikt erhvervsvalg forklares med biologiske forskelle mellem mænd og kvinder. At vi svinger mellem en liberalistisk og en kommunitaristisk pol, skyldes måske, at de udgør komplementære dele af et mere komplekst sæt af social-psykologiske dispositioner - vi har både brug for de nære bånd og konfliktløsning i bredere sammenhæng - der gør dem nødvendige for den menneskelige eksistens, men som ikke nødvendigvis sikrer logisk konsistens i politisk argumentation (Poulsen, 1996: 143).

Det er denne artikels substantielle tese, at den politiske argumentation i spørgsmål med klare moralske aspekter finder sted i spændingsfeltet mellem disse to politisk-filosofiske poler, den liberale og den kommunitære. De kan være formu-

leret mere eller mindre klart, mere eller mindre sofistikeret, men der refereres til dem i den politiske debat. Man vil af ens politiske modstandere blive aftvunget en forklaring på, hvorfor man er havnet på netop den plads i spændingsfeltet, man er. Det betyder ikke nødvendigvis, at det alene er de politisk-filosofiske/etiske overvejelser, der har bragt én frem til denne plads. Der kan være nok så mange andre pragmatiske politiske hensyn, der har spillet ind. Men man vil blive stillet til regnskab for argumenterne for ens valg af position. Derfor er argumentationen vigtig, også for politikere, for der er grænser for, hvor langt man kan strække sine argumenter med troværdigheden i behold (Majone, 1989; Stone, 1988).

På et teoretisk plan er påstanden yderligere, at moralske overvejelser bidrager til forklaringen af politikernes stillingtagen, i hvert tilfælde i visse spørgsmål. Realpolitiske hensyn, såsom vælger- og koalitions-hensyn, kan ikke alene forklare politikernes argumentation og adfærd.

Det argumentatoriske spændingsfelt mellem liberalisme og kommunitarisme og betydningen af moralsk stillingtagen illustreres med to cases. Den ene er Folketingets vedtagelse af loven om registreret partnerskab i 1989, den anden indførelsen af forbud mod lægers behandling af enlige og lesbiske ved kunstig befrugtning, som Folketinget vedtog i maj 1997 og senere opretholdt ved en afstemning i maj 1998. De to cases er valgt af to grunde. Den første grund er, at lovene ikke vedrører spørgsmål, som partierne har forholdt sig principielt til, eller hvortil der kan udledes en entydig stillingtagen på grundlag af andre principielle og ideologiske synspunkter. Hvad bør en god socialdemokrat henholdsvis venstremænd mene om bøssers ret til at få papir på hinanden? Den anden grund ligger i forlæn-

gelse heraf. Begge spørgsmål betegnes i dagligsproget, herunder folketingsmedlemmernes, som politiske afgørelser, der træffes på baggrund af etiske snarere end politiske overvejelser. Ved afstemningen i de to cases fritstillede Folketingets partier da også deres medlemmer. Det er uklart, hvori sondringen mellem politiske og etiske afgørelser består, men den kunne bero på, at den overordnede liberale sondring mellem en privatsfære og en offentlig sfære i Danmark har rodfastet sig på tværs af partiskel. Politiske spørgsmål, der intimt vedrører privatsfæren, er ikke rigtig legitime offentlige spørgsmål. Når man så af forskellige grunde alligevel finder det nødvendigt at træffe offentlige afgørelser om spørgsmålene, kan man i det mindste tilsidesætte den traditionelle partipolitiske kappestrid. Man søger at afpolitiserer det, som ikke helt rimeligt er blevet politiseret.

Juridisk anerkendelse af homoseksuelles forhold

Det er ikke just tolerance, upartiskhed, frihed og lighed, der historisk har kendetegnet holdningen til og adfærden rettet mod homoseksuelle, hverken i den europæiske eller andre kulturkredse. I den katolske lære har homoseksualitet været klassificeret som en dødssynd. Straffen herfor var kontinuerlig grillstegning til evig tid. Men ikke kun katolikker har ladet homoseksuelle riste. Det har man også gjort i den verdslige lovgivning i protestantiske lande. I *Danske Lov* fra 1683 fandtes under kategorien „misgerninger“ en bestemmelse om, at „Omgængelse, som er imod Naturen, straffis med Baal og Brand.“ Bestemmelsen omfattede blandt andet visse seksuelle forhold mellem mænd uanset alder. To århundreder senere var danskerne blevet lidt mere hu-

mane, idet en tilsvarende bestemmelse om „omgængelse mod naturen“ i *Almindelig borgerlig Straffelov* fra 1866 ændrede sanktionen til „forbedringshusarbejde“ (*Betænkning 1127*: 22).

Tilhængere af afregulering ikke alene af homoseksualitet, men seksualiteten generelt har utvetydigt annammet den liberale rettighedstankegang. Mest markant kendes dette nok i argumentationen for fri abort: Kvindens *ret* til frit at bestemme over egen krop. Efter flere tilløb i begyndelsen af dette århundrede blev homoseksualitet ved ændring af straffeloven i 1930 afkriminaliseret i Danmark, dog således at der var forskellige alders- og straffebestemmelser for homo- og heteroseksuelle forhold. Efter flere lempelser af bestemmelsen i straffeloven blev det sidste skridt i retning af fuldstændig ligestilling mellem homo- og heteroseksuelle forhold i strafferetten taget så sent som i 1981.

Hovedkampen for danske homoseksuelle i dette århundredes første halvdel gjaldt den strafferetlige diskrimination og supplerende bestemmelser i politivedtægten om uanstændig opførsel. Det drejede sig med et engelsk udtryk om at få „the state off our backs“. Men da staten først var ude af homoseksuelles liv i strafferetlig henseende, kom kampen til at stå om at få den ind igen i en række andre henseender. For nok diskrimineredes den homoseksuelle adfærd ikke længere, men det gjorde den homoseksuelle levevis, idet homoseksuelle par ikke kunne opnå samme rettigheder som heteroseksuelle af den simple grund, at de var afskåret fra at gifte sig.

Idéen om at indføre et homoseksuelt ægteskab blev til en del forundring nævnt fra Folketingets talerstol af en radikal politiker allerede i 1960'erne (FF, 1968-69: sp. 662). Først i 1977 kom det til at indgå i Landsforeningen for Bøsser og

Lesbiskes principprogram. Mulighederne for at opnå tilstrækkelig politisk støtte til at sikre større juridisk anerkendelse af homoseksuelle forhold opstod ved dannelsen af det såkaldte „alternative flertal“ under firkløver-regeringen i 1980'erne (Damgaard, 1990). I løbet af en femårs periode fra 1984-89 blev der taget en række lovgivningsinitiativer til at forbedre homoseksuelles vilkår. Alle forslag blev formuleret af Det radikale Venstre alene eller i samarbejde med skiftende partier på venstrefløjen. På et enkelt nær blev alle forslag vedtaget imod regeringens ønske og uden dens stemmer:

- I 1984 stillede - til Socialdemokratiets og venstrefløjens åbenlyse irritation (FF, 1983-84, 2. Samling: 4608 ff.) - et radikalt forslag om at indføre registreret partnerskab, som forslagsstilleren dog var fuldt bevidst om ikke havde chance for at blive vedtaget på daværende tidspunkt (Søland, 1998: 54).
- Samtidig stillede medlemmer af Det radikale Venstre, Socialdemokratiet, SF og Venstresocialisterne efter svensk forbillede forslag om nedsættelse af en kommission til belysning af homoseksuelles situation i samfundet. Forslaget blev vedtaget af forslagspartierne og et medlem af Fremskridtspartiet. Imod stemte Fremskridtspartiet, mens regeringspartierne hverken stemte for eller imod (FF, 1983-84, 2. Samling: 6990).
- I 1986 stillede medlemmer af Det radikale Venstre og Venstresocialisterne forslag om en lempelse af arveafgift for samlevende søskende og samlevende personer af samme køn. Loven blev vedtaget af samtlige partier uden for regeringen, inklusive Fremskridtspartiet og Fælleskurs. Imod stemte regeringspartierne (FF, 1985-85: 12514).
- I 1987 stillede medlemmer af SF og Det radikale Venstre forslag om lovændringer, der ville føre til forbud mod diskrimination på grund af seksuel orientering. Lovforslaget blev vedtaget med stemmer fra Socialdemokratiet, SF og Det Radikale

Venstre. Imod stemte Kristeligt Folkeparti og Fremskridtspartiet. De øvrige tre regeringspartier, dvs. Det konservative Folkeparti, Venstre og CD, samt Venstresocialisterne og et medlem af SF stemte hverken for eller imod (FF, 1986-87, 1. Samling: 11488).

- I januar 1988 fremsatte medlemmer af Socialdemokratiet, SF og Det radikale Venstre forslag til lov om registreret partnerskab. Forslaget bortfaldt ved udskrivelsen af folketingsvalget i maj 1988.
- I november 1988 blev lovforslaget genfremsat, men denne gang uden forslagsstillere fra Det radikale Venstre, der efter valget var indtrådt i regeringen. Forslaget blev vedtaget i maj 1989. For stemte Socialdemokratiet, SF, Det radikale Venstre samt to medlemmer af Venstre, otte medlemmer af Fremskridtspartiet og to centrumdemokrater. Imod stemte Det konservative Folkeparti, Venstre, Kristeligt Folkeparti, CD, syv medlemmer af Fremskridtspartiet, et radikalt og et grønlandsk folketingsmedlem. Tre medlemmer af Det konservative Folkeparti og to medlemmer af Venstre stemte hverken for eller imod.²

Befolkningens holdninger

Hvad sagde befolkningen til disse i mere end én forstand radikale forslag? Til politikernes - og i øvrigt også de homoseksuelles - store overraskelse havde befolkningens holdninger til homoseksualitet fulgt udviklingstendensen i den fortsat mere frisindede offentlige debat.

I 1947 gennemførte Gallupinstitutterne i de nordiske lande en undersøgelse, hvor de bad et udvalg af befolkningen rangere syv angivne forbrydelser efter deres grovhed. Det drejede sig om mord, voldtægt mod voksen kvinde, indbrud, dokumentfalsk, promillekørsel, jagt uden for jagtsæsonen og homoseksualitet. I Danmark anså 61 procent af befolkningen homoseksualitet for at være den værste eller næst værste forbrydelse (Havelin, 1968: 73). Undersøgelsen fandt sted hele 17 år efter, at Folketinget havde afkrimi-

naliseret homoseksualitet, og det var endda den eneste blandt de syv adfærds-kategorier, der ikke var kriminel i Danmark! Undersøgelsen afslører en dyb kløft mellem lovgivernes og befolkningens holdning til homoseksualitet på dette tidspunkt. Folketingspolitikkerne har følt sig moralsk forpligtede til at følge en liberal rettighedstankegang, uagtet at de må have vidst, at deres standpunkt ikke fandt forståelse i befolkningen.

I de efterfølgende fire årtier ændrede befolkningens syn på homoseksualitet sig dramatisk. I løbet af denne periode overtog befolkningen den liberale rettighedstankegang, så langt at et flertal i midten af 1980'erne gik ind for at udstrække rettighederne, så de omfattede rettigheden til at indgå ægteskab. Ifølge en Gallupundersøgelse offentliggjort i *Berlingske Tidende* i juni 1985 svarede 24,2 procent af de adspurgte, at samfundet i almindelighed var tilstrækkeligt forstående over for de homoseksuelles vilkår, mens 50,7 procent mente, at dette ikke var tilfældet. I samme undersøgelse svarede 40,9 procent, at det var rimeligt, om homoseksuelle kunne gifte sig på samme måde og med samme rettigheder som ikke-homoseksuelle, mens 34 procent ikke fandt det rimeligt (*Berlingske Tidende*, 2. juni 1985). I en repræsentativ undersøgelse foretaget af AIM i juni 1988 svarede 57 procent af de adspurgte, at de var tilhængere af registreret partnerskab, mens 25 procent var modstandere. Der var i AIM-undersøgelsen en klar positiv sammenhæng mellem uddannelse og antallet af tilhængere af partnerskabet, men for alle uddannelsesniveauer var der markant overvægt af tilhængere. Nok så interessant viste undersøgelsen, at der var markant flere tilhængere end modstandere blandt vælgerne på hele det politiske spektrum, højrefløjen inklusive. Hos par-

tierne til højre for Socialdemokratiet var der et flertal af tilhængere på 52 procent mod 35 procent modstandere (AIM, 1988). Ved lovens ikrafttræden gennemførtes en ny repræsentativ Gallupundersøgelse, der viste, at et flertal på 64 procent af de adspurgte gik ind for registreret partnerskab, mens 30 procent var imod (*Berlingske Tidende*, 27. november 1989). En Eurobarometerundersøgelse fra 1993 påviste ligeledes en tilhængerprocent på 64 (*NSD Brukermelding*, 1995).

Politikernes argumenter og motiver

Ikke blot befolkningens holdninger til homoseksualitet var i 1980'erne i udpræget grad blevet influeret af den liberale rettighedstankegang. Det var den politiske argumentation i Folketinget også. På tværs af det politiske spektrum var debatten om samtlige de forskellige forslag til forbedring af homoseksuelles vilkår, som Folketinget tog stilling til i 1980'erne, helt entydigt domineret af det liberale synssæt. Synssættet var blevet så dominerende, at det var umuligt i direkte vendinger at udtrykke det, hvis man ikke brød sig om bøsser og lesbiske, eller hvis man frygtede, at ens vælgere ikke gjorde det. Der var en klar fælles forståelse for, hvor grænserne for politisk acceptable ytringer gik. Ministre og ordførere gjorde sig ihærdige anstrengelser for igen og igen at slå fast, hvor afskyeligt de fandt diskrimination af enhver slags, og hvor villige de var til at forbedre forhold, der gjorde livet vanskeligt for homoseksuelle (jf. FF, 1986-87, 1. Samling: sp. 9697). Det gjaldt også i debatten om det mest vidtrækkende af disse forslag, indførelsen af registreret partnerskab, hvor justitsministeren og ordførerne fra de partier, i hvilke der blandt medlemmerne var et flertal af modstander mod forslaget, for eksempel fremførte:

Bente Juncker, CD: „Det er da givet, at vi skal acceptere den måde, homoseksuelle ønsker at leve på“ (FF, 1983-84, 2. Samling: sp. 4620).

Inger Stilling Pedersen, KrF: „...de mennesker, som har disse problemer, [skal] selvfølgelig have lov at leve deres liv, og de skal sikres“ (FF, 1983-84, 2. samling: sp. 4627).

Hagen Hagensen, K: „Det enkelte menneskes ret til personlig frihed og til at leve livet, som man vil det, med tilsvarende anerkendelse af andres ret til det samme og i øvrigt af samfundets retsnormer, skal der være respekt om. Den ret er i vore dage en uomtvistelig ret, og denne ret giver adgang til at danne parforhold mellem personer af hver sit køn eller mellem personer af samme køn. Ingen tvivl om det ... Der skal og må ikke finde diskrimination sted på grund af seksualvaner eller lignende“ (FF, 1987-88, 1. Samling: sp. 8363, 8365).

Inge Dahl-Sørensen, V: „Som liberalt parti er Venstre klar modstander af, at mennesker ugleles eller ligefrem forskelsbehandles, det være sig på grund af deres seksuelle opfattelse som her eller af andre årsager: religion, politisk overbevisning, hudfarve eller andet, og derfor har vi sympati for endemålet med disse forslag“ (FF, 1988-89: sp. 4295).

Justitsminister Erik Ninn-Hansen, K: „... der kan være en god begrundelse for at drøfte de homoseksuelles problemer, og jeg vil gerne med det samme sige, at jeg er indstillet på at medvirke til en løsning af de retlige problemer, der kan være for dem, navnlig når der kan henvises til, at der foregår en eller anden form for diskrimination“ (FF, 1988-89: sp. 4291).

Enigheden på tværs af partiskel om ikke at tolerere diskrimination mod homoseksuelle og villigheden til at afhjælpe de homoseksuelles problemer er i sig selv bemærkelsesværdig, når man betænker, hvilke udsagn om homoseksuelle parlamentarikere tillades at fremsætte i andre landes lovgivende forsamlinger, senest set

i efteråret 1998 dels i Frankrig i forbindelse med den franske regerings forslag om indførelse af registreret partnerskab, dels i USA, hvor Senatet forkastede en indstillet ambassadør angiveligt af den grund, at han var bøsse. I dansk politisk kultur har der med andre ord udviklet sig en helt klar norm, der, i al fald på det retoriske plan, siger ja til frisind og nej til moralisering.

I og med at den helt dominerende stillingtagen til homoseksuelle så eksplicit forankredes i rettighedstankegangen, blev det samtidig vanskeligt at formulere modstand mod de forskellige forslag, der i Folketinget blev stillet til forbedring af homoseksuelles vilkår (jf. Stone, 1988) Det er overordentlig svært samtidigt at blæse og have mel i munden - også for folketingsmedlemmer. Der er da også i Folketingets forhandlinger en ganske slående mangel på substantielle argumenter mod forslagene. Eneste undtagelse var forslaget om indførelse af forbud mod diskrimination på grund af seksuel orientering, idet forslaget indebar en indskrænkning af ytringsfriheden, som afstedkom store principielle betænkeligheder, også blandt forslagets tilhængere. Men i det tilfælde var det ét liberalt princip, der kolliderede med et andet.

Det eneste parti, der i sin modstand mod det registrerede partnerskab tonede rent flag, var Kristeligt Folkeparti. Partiet argumenterede - trods tidligere tilkendegivelser om at ville sikre homoseksuelles ret til „at leve deres liv“ - ud fra en klar kommunitær tankegang med udgangspunkt i dansk-kristen kultur, og hvad der heri betragtedes som „naturligt“:

„Vi finder det i den grad i strid med alt det, vi har stået for, og som hviler på dansk kultur og tradition, og så kan vi endda foje til, hvad vi selvfølgelig også gør, i strid med et kristent synspunkt.

Vi mener, at ægteskabet er mellem mand og kvinde. Vi blev skabt som mand og kvinde - det var der nok en naturlig årsag til - og vi mener, at dette må være grundlaget for vort samfund" (FF, 1987-88, 1. Samling: sp. 8380-81; Inger Stilling Pedersen, KrF).

Partiet ville på den ene side ikke diskriminere. På den anden side karakteriseredes lovforslaget ved en senere lejlighed som

„et humanistisk-ideologisk opgør med enhver både kristen og almenmenneskelig fastholden ved ægteskabet, som det kendes og anerkendes i alle hidtidige historiske kulturer" (FF, 1988-89: sp. 10838; Flemming Kofod-Svendsen, KrF).

Kristeligt Folkeparti så med en sådan alvor på lovforslaget, at partiet gjorde sin modstand mod det registrerede partnerskab til hovedtemaet for sin valgkamp i foråret 1988. Dog uden held, idet en vælgerundersøgelse viste, at ingen af respondenterne nævnte spørgsmålet som et vigtigt politisk emne (Elklit og Tonsgaard, 1989: 449, 453).

Hos de øvrige modstanderpartier var der en slående mangel på kommunitære argumenter i debatten, selv om deres hovedindvending ligesom hos Kristeligt Folkeparti forekom præcist at være, at forslaget gik for tæt på ægteskabet og dets symbolværdi. På den ene side fremførte den konservative justitsminister første gang, Folketinget diskuterede forslaget om registreret partnerskab:

„Jeg kan oplyse, at regeringen er indstillet på at imødekomme de homoseksuelles berettigede behov i så vid udstrækning som muligt, f.eks. i forbindelse med lempeligere regler om arveafgift, regler til sikring af den økonomisk svage part ved samlivsophævelse osv." (FF, 1983-84, 2. Samling: sp. 4610).

Men på den anden side ville regeringen ikke være med til at gennemføre det lovforslag, der med ét hug ville tilfredsstille hovedparten af de homoseksuelles juridiske behov, nemlig indførelsen af det registrerede partnerskab. Det interessante i den sammenhæng er, at justitsministeren selv som begrundelse for sin modstand mod det registrerede partnerskab kun en enkelt gang henviste til, at forslaget kom for tæt på det heteroseksuelle ægteskab, nemlig i forhold til udlandets opfattelse af dansk familieret.

På samme måde er ordførerne for de øvrige tre regeringspartier yderst tilbageholdende med at benytte argumentet, så tilbageholdende, at det næsten forsvinder i de mange øvrige argumenter, der benyttes. I sin helhed lød ordførernes ægteskabsargumenter som følger:

Det konservative Folkeparti

1984: „... ægteskab for langt de fleste mennesker, tror jeg, og i alle tilfælde for det konservative folkeparti, er et samlivsforhold, som har sit udspring i forholdet mellem mand og kvinde, og hvis grundlag er at være rammen om børn og familie" (FF, 1983-84, 2. Samling: sp. 4615; Agnete Laustsen).

1988: „Når det er sagt, må familien understreges som et afgørende led i hele vor livsholdning. Familien bygger på ægteskabet mellem kvinde og mand og på de børn, der som oftest er en naturlig følge deraf. Kernenfamilien er livsbekræftende, og den hægges der om gennem ægteskabet.

Parforhold mellem personer af samme køn kan efter sagens natur aldrig blive livsbekræftende på samme måde som forholdet mellem to af hvert sit køn. Der bør derfor ikke gives sådanne parforhold ægteskabslignende karakter gennem en registreringsordning. Det virker kunstigt og unaturligt, hvor forståeligt og ønskværdigt det i den række henseender måtte være, og det gælder også de retsfølger, der kan komme af, at netop to af samme køn skulle dele livet på denne måde" (FF, 1987-88, 1. Sam-

ling: sp. 8363-8364; Hagen Hagensen).
1988-89: Ordføreren Grethe Fenger Møller benyttede ikke ægteskabsargumentation.

Centrumdemokraterne

1988: Centrumdemokraterne benyttede kun ægteskabsargumentet i 1988-debatten og da kun en passant i forbindelse med et argument om, at Danmark lå langt forud for andre lande i sin tolerance over for homoseksuelle, og at man skulle passe på ikke at komme til at ligge for langt forude (FF, 1987-88, 1. Samling: sp. 8378).

Venstre

1984: Ordføreren, Helge Sander, benyttede ikke argumentet.

1988: „Jeg synes også, at det er meget forkert at lege med disse ceremonier ...“ (FF, 1987-88, 1. Samling: sp. 8372; Henrik Toft).

1988-89. „Venstres hovedindvending er, at der hermed ville blive tale om at udvide ægteskabsbegrebet - ja, faktisk forvride det i en grad, som hverken den danske befolkning eller verden omkring os i almindelighed ville kunne forstå eller acceptere“ (FF, 1988-89, sp. 4296; Inge Dahl-Sørensen).

Hvis dette var hovedindvendingen, må man undre sig over, at der ikke brugtes mere tid i den ellers nok så omfattende debat til at argumentere for denne indvending. Argumentationen er præsenteret ovenstående *in extenso*.

En væsentlig forklaring kan være, at modstanderne af det registrerede partnerskab var havnet i et argumentatorisk dilemma. Man kan ikke på den ene side bringe hele det liberale frisind i stilling og med stor fanfare fyre det af fra Folketingets talerstol og så bagefter konsistent argumentere for, at man alligevel ikke skal være frisindet over for en bestemt gruppe borgere. Den måde, et politisk spørgsmål præsenteres på, har konsekvenser for den efterfølgende argumentation (Stone,

1988). Bragte man først de kommunitære argumenter om ægteskabets ukrænkelighed frem, skulle tilhængerne af det registrerede partnerskab nok riste dem over åben ild og få partnerskabets modstandere til at fremstå som middelalderlige mørkemænd.

Det er da også slående, at det bortset fra Kristeligt Folkeparti ikke var i folketingsalen, men i pressen, at modstanderne bragte ægteskabsargumentet frem. Således udtalte Det konservative Folkepartis politiske ordfører, Kent Kirk, flere gange sin modstand i pressen.³ At argumenterne fremsattes i pressen, forhindrede imidlertid ikke forslagsstillerne i at latterliggøre hans argumenter fra Folketingets talerstol (jf. FF, 1987-88, 1. Samling: sp. 8361-62).

Når ægteskabsargumentet og i det hele taget argumenter om „naturlighed“ ikke kunne bringes i anvendelse som hovedskyts, måtte andre benyttes. Regeringens indvendinger, som de blev præsenteret af justitsministeren og bakket op af regeringspartiernes ordførere, var da heller ikke af moralsk, men først og fremmest af juridisk-teknisk og pragmatisk karakter, selv om de også har moralske over- og undertoner:

- Et flertal på seks af de elleve medlemmer af Kommissionen til belysning af homoseksuelles situation i samfundet havde frarådet det registrerede partnerskab.
- Der var ikke påvist noget reelt behov for at indføre registrering. Dels var det tvivlsomt, hvor mange homoseksuelle der ville benytte sig af reglerne, dels syntes de homoseksuelle samlevendes behov i alt væsentlig dækket med de særlige regler for arveafgifter. Folketinget havde gennemført 1986.
- Danmark burde ikke være foregangsland på dette område. Det ville kunne skabe generel usikkerhed internationalt om dansk familieret.

- Den nordiske retsenhed ville blive brudt.
- Den øvrige lovgivning kunne kun tilpasses under store vanskeligheder.
- Personer, der med 1986-loven havde fået deres stilling som samlevende væsentligt forbedret, ville igen få deres retsstilling forringet, hvis de ikke kunne (søskende) eller ville (homoseksuelle) lade sig registrere.
- Det ville være umenneskeligt at kræve, at homoseksuelle offentligt skulle lade sig registrere for at få nedsættelse af arveafgiften.
- Det ville føre til en udhuling af indvandrersloppet.

Listen er interessant, for det første fordi den er blottet for kommunitære argumenter, for det andet fordi den udgør en kompilation af argumenter uden indbyrdes sammenhæng.

At der benyttedes juridisk-teknisk snarere end etisk argumentation, kan imidlertid skyldes, at der i virkeligheden var helt andre end etiske hensyn på spil. Et første hensyn, der kan forklare regeringspartiernes modstand, er netop regeringssamarbejdet. Regeringen var en firpartiregering, i hvilken der indgik et parti, for hvem modstand mod det registrerede partnerskab var et kardinalpunkt. Regeringen kunne ikke indtage en positiv eller blot neutral holdning til lovforslaget, uden at regeringssamarbejdet ville komme under pres. Der kan findes en vis støtte til denne tolkning.

Peter Duetoft, CD, sagde blandt andet under 1988-89 forhandlingerne: „Da et tilsvarende forslag sidste gang var til debat i Tinget, tog CD afstand fra dette. Det gjorde vi på det tidspunkt, fordi vi var i et regeringssamarbejde, hvor der i al fald var et af partierne - måske flere, det ved jeg ikke - som ikke kunne lide det“ (FF, 1988-89: sp. 4301). Radikale ministre måtte også tage hensyn til regeringssamarbejdet, da partiet efter valget i maj 1988 indtrådte i regeringen. „En regering

er jo en enhed“, som justitsministeren udtrykte det (FF, 1988-89: sp. 4308). Hensynet var dog nu til V og K, der et halvt års tid forinden havde argumenteret imod registreret partnerskab, måske under pres fra Kristeligt Folkeparti. Resultatet blev, at regeringen stemte imod (heriblandt en af de tidligere forslagsstillere, Åse Olesen), mens den radikale folketingsgruppe stemte for. Folketingsgruppen tog altså ikke hensyn til regeringssamarbejdet. En mulig forklaring på, at så mange, men ikke alle medlemmer af Venstres og den konservative folketingsgruppe, stemte imod det registrerede partnerskab ved tredje behandlingen i 1989 kunne omvendt være, at man ønskede at støtte op bag sin regering. Det ville være for pinligt, hvis mange medlemmer af regeringens egne partier stemte anderledes end regeringen.

Men samtidig havde V og K det problem, at en stor gruppe, ja, viste det sig i AIM-undersøgelsen fra juni 1988, et markant *flertal* blandt deres vælgere var positivt stemt over for det registrerede partnerskab. Derfor var det fornuftigt at benytte en juridisk-teknisk argumentation og pege på praktiske forhindringer for lovens vedtagelse i stedet for en, der let ville kunne fremstå som moraliserende og bornert. Det er da også iøjnefaldende, at ordførerne fra to af regeringspartierne, Venstre og CD, holdt meget korte indlæg. De skulle tydeligvis ikke indblandes i moralsk inkonsistens eller søgte juristerier, mens de konservative ordførere, hver gang forslaget debatteredes, åbenbart fandt det nødvendigt at sekundere deres justitsminister og minutløst gentage hans argumenter.

Regeringspartierne havde dog muligvis også det stik modsatte vælgerhensyn at tage. For nok stillede et flertal blandt deres vælgere sig positivt til det registre-

rede partnerskab. Men partnerskabet stod ikke højt på vælgernes dagsorden (jf. Elklit og Tonsgaard, 1989: 449, 453). Imidlertid kunne der udmærket være en gruppe af borgerlige vælgere, der var nok så stærke om ikke nødvendigvis i troen, så i deres moralske afstandtagen fra et homoseksuelt ægteskab (jf. Inge Dahlsørensens udtalelser ovenfor). For disse borgerlige vælgere, der eventuelt ikke kunne følge med i den generelle udvikling mod større frisind på det seksuelle område, kunne partiernes stillingtagen betyde noget. De havde nemlig - i modsætning til eksempelvis utilfredse socialdemokrater - et alternativ ved næste valg, der ikke lå langt fra deres politiske standpunkter i øvrigt, nemlig Kristeligt Folkeparti. Så selv om i al fald Venstres gruppe stilledes frit ved afstemningen, og der heller ikke krævedes partidisciplin hos de konservative, kan vælgerhensynet have haft betydning for, at så få medlemmer af de to partier stemte for det registrerede partnerskab eller undlod at stemme.

Tolkningen kan måske synes søgt, især for ikke-politologer. Men faktisk bygger den på et klassisk argument i vælger-teorien: Et mindretal af et partis vælgere kan have så stærke præferencer vedrørende et spørgsmål, at de overvejer at flytte deres stemme, hvis partilinjen går dem imod, mens flertallet er så tilpas indifferente, at spørgsmålet ikke har indflydelse på, hvor de sætter deres kryds (Downs, 1957: 56-57).

At vælgerhensyn sjældent tilsidesættes fuldstændigt, kan illustreres blandt andet ved Det konservative Folkepartis drilske positionering i forhold til Fremskridtspartiet. Fremskridtspartiet var på dette tidspunkt delt midt over i en libertær fløj, der utvetydigt gik ind for registreret partnerskab, og en mere traditionel borgerlig fløj, der lige så utvetydigt gik imod. I for-

året 1989 var der grøde i indvandrerdebatten, som Fremskridtspartiet havde profileret sig på. Til stor irritation for det libertære medlem af Fremskridtspartiet, Kirsten Jacobsen, insisterede de konservative på det ulogiske i, at Fremskridtspartiet argumenterede for stramninger på udlændingeområdet, når halvdelen af partiet samtidig støttede det registrerede partnerskab, som ifølge den konservative ordfører ville føre til en massiv omgåelse af indvandrerstopet. Det var den øgede adgang til familiesammenføringer, der refereredes til: „... nu har vi altså mulighed for en tredobling. Man kan have proformægteskaber, proformaregistreret partnerskab mellem bøsser og proformaregistreret partnerskab mellem lesbiske“ (FF, 1988-89: sp. 10469; Grethe Fenger Møller).

Endelig var der de politikere, for hvem modstanden heller ikke nødvendigvis var etisk begrundet, men snarere bundede i et egentligt ubehag ved tanken om homoseksualitet. Som fremført af socialdemokraten Pia Gjelleup:

„Det er karakteristisk for argumentationen, at den kun har kredset om det, jeg oplever som det egentlige argument for nogle: Man synes, der er noget væmmeligt noget. Men det kan man naturligvis ikke tillade sig at sige“ (FF, 1987-88, 1. Samling: sp. 8360).

Det eneste folketingsmedlem, der tillod sig at sige det ligeud og endda med en så prisværdig tydelighed, at man nærmest fornemmer hendes fysiske ubehag, var Jane Oksen fra Fremskridtspartiet:

„Jeg synes, at dette er så personlighedsfikseret, at man efter min mening slet ikke burde tage en sådan sag op i Folketinget. Jeg synes, det er meget svært at tale om. Det er muligt, vi i udvalget internt kan tale lidt mere om det, men jeg vil derfor gerne anbefale, at vi ikke beskæftiger os med den

slags i Folketinget og afviser forslaget" (FF, 1988-89: sp. 4300).

I et interview i forbindelse med debatten i Folketinget gav centrumdemokraten Birgit Mogensen udtryk for en lignende næsten instinktiv modstand mod det registrerede partnerskab: „.... Jeg kan ikke rigtig begrunde det, det må jeg indrømme. Der er en umiddelbar reaktion“ (*Panbladet*, 1988, nr. 2: 13).

Såvel den konservative justitsministers opfordring „Lad dog også de mennesker i fred, hvis de ønsker det“ (FF, 1987-88, 1. Samling: sp. 8389) som den konservative ordfører Hagen Hagensens argument „'Bene vixit, bene latuit' - den, der lever skjult, lever godt“ (FF, 1987-88, 1. Samling: sp. 8393) kan på den ene side opfattes som et forsøg på at beskytte personer, der ikke nødvendigvis havde den store lyst til gennem en offentlig registrering at vedkende sig deres seksuelle orientering for at opnå partnerskabets fordele. Men det kan også opfattes som et skinargument, der dækker over ubehag hos de to konservative politikere ved synliggørelsen af homoseksualitet.

Argumenterne for det registrerede partnerskab stod entydigt på et liberalt fundament. Tilhængernes retfærdighedsopfattelse havde sit udspring i den liberale rettighedstankegang. At indføre det registrerede partnerskab var, som udtrykt af en af forslagsstillerne, en „retfærdighedshandling“ (FF, 1987-88, 1. Samling: sp. 8367). Nogle partier havde en lang tradition for stærke politiske markeringer, når det drejede sig om at værne om folks rettigheder. Specifikt, hvad angik homoseksuelles rettigheder, havde Socialistisk Folkeparti og især Det radikale Venstre en sådan tradition (FF, 1987-88, 1. Samling: sp. 8373-74). I Fremskridtspartiets officielle ideologi stod den libe-

rale rettighedstankegang stærkt, ligesom der var tradition for stærk modstand mod statsligt overformynderi i partiets liberetære fløj. Frisindet var så udtalt hos Fremskridtspartiets Kim Benke, at han som det eneste folketingsmedlem anmodede om, at man i udvalgsbehandlingen positivt overvejede adoption i al fald i visse situationer (FF, 1987-88, 1. Samling: sp. 8379-80). Men også i partier uden samme stærke tradition for ideologisk forankring af rettighedstankegangen var der folketingsmedlemmer, hos hvem indførelsen af det registrerede partnerskab var en retfærdighedshandling, der gik forud for eventuelle vælgerhensyn:

Peter Duetoft, CD: „.... det er da klart, når man - som jeg også er det - er valgt i Nordjylland, at jeg har fået mange henvendelser, og de har ikke alle sammen været lige forstående over for, at jeg agter at stemme for dette lovforslag“ (FF, 1988-89: sp. 10479).

Men parallelt med folketingsmedlemmers ønske om og vilje til at gøre en retfærdighedshandling kunne der udmærket samtidig være politiske hensyn involveret i, hvornår og hvordan forslaget blev taget op til forfølgelse. For det første kan man benytte værn om rettigheder til at profilere sit parti med, således som det skete, da Det radikale Venstre i 1984 til stor irritation for Socialdemokratiet og Folketingets venstrefløj gik enegang med et forslag om registreret partnerskab. Flertallet af aktuelle og potentielle radikale vælgere, de højtuddannede, var givetvis enige i partiets linje. For det andet fik „det alternative flertal“ i 1980'erne en ikke tidligere kendt magt til at gennemføre lovforslag med høj profileringsværdi på især det udenrigspolitiske, miljømæssige og retspolitiske område, herunder beskyttelsen af mindretal.

Selv om der ikke var behov for det mandatmæssigt, blev der alligevel taget hensyn til regeringspartierne i forbindelse med vedtagelsen af det registrerede partnerskab. Der var tydeligvis blandt forslagsstillerne en ængstelse for, hvor let det kommunitære spøgelse kunne komme ud af skabet, og man gjorde sig derfor umage for under hele debatten at pointere, at der ikke var tale om et ægteskab; hvad man gjorde, var blot at tage de juridiske aspekter af ægteskabet ud og give disse til homoseksuelle. Af samme grund fjernede man alt kirkeligt fra forslaget, og der blev ikke taget stilling til, hvordan registreringen skulle foregå. At det blev det almindelige borgerlige vielsesritual, der i dag benyttes, besluttedes efterfølgende rent administrativt. Forslaget indebar endvidere, at en af partnerne skulle have dansk statsborgerskab. Man ville undgå, at Danmark udviklede sig til Las Vegas for homoer (FF, 1988-89: sp. 4302). Og endelig kunne registrerede par ikke adoptere. At adoptionsmuligheder ikke indgik i lovforslaget, var givetvis en overordentlig klog disposition. For en folketingsdebat ti år senere tyder på, at havde adoption indgået i lovforslaget, var det ikke blevet vedtaget.

Kunstig befrugtning

Da det 20. århundrede gik på hæld, gik der mode i etik. Virksomheder skulle opstille etiske regnskaber, embedsmænd skulle have en etisk adfærdskodeks, ja, sågar markedsføring og reklame skulle underkastes etiske regler. Også Folketinget følte den etiske bølge slå mod sig og oprettede et Etisk Råd som bolværk. Men det kunne ikke blive blot ved rådgivningen. Der måtte også handles. Det blev der blandt andet i forbindelse med loven om kunstig befrugtning. Med den teknologi-

ske udvikling kunne den menneskelige befrugtning foregå med metoder, der lå langt fra den naturlige. Derfor var der behov for at regulere, hvor kunstig befrugtningen måtte blive. Folketingets partier betragtede spørgsmålet om livets begyndelse som så etisk, at dets besvarelse ikke kunne underlægges partidisciplin. Den 2. oktober 1996 fremsatte sundhedsministeren *Forslag til lov om kunstig befrugtning i forbindelse med lægelig behandling, diagnostik og forskning m.v.*

De 179 folketingsmedlemmers individuelle etiske stillingtagen blev et spektakulært skue. Ikke kun de enkelte partiers ordførere deltog i debatten om lovforslaget. Det gjorde alle mulige medlemmer af Tinget. Det betød, at der ved anden behandlingen skulle stemmes om hele 55 ændringsforslag, hvoraf 32 var stillet uden for betænkningen.⁴ Efter tredje behandlingen skulle der stemmes om 21 ændringsforslag, hvoraf 12 var stillet uden for tillægsbetænkningen. Selv for partiernes ordførere var det svært at holde rede på de mange forslag og modforslag.⁵

Midt i dette virvar af forslag blev der af tre socialdemokrater til anden behandlingen stillet et ændringsforslag nr. 29 med ordlyden:

29) Efter § 2 indsættes som ny paragraf: „§ 03. Kunstig befrugtning må kun tilbydes kvinder, som er gift, eller som lever med en mand i et ægteskabslignende forhold.“

For nogle af Folketingets medlemmer blev det først meget sent under anden behandlingen klart, hvad præcist dette ændringsforslag indebar, mens andre givetvis aldrig fik en klar fornemmelse af, hvad de egentlig stemte om de mange gange, afstemningsknappen skulle aktiveres. Forslaget blev vedtaget ved anden behandlingen med 82 stemmer mod 53, to

stemte hverken for eller imod (FF, 1996-87: sp. 6383).

Til tredje behandlingen stillede to medlemmer af SF ændringsforslag om, at den nu i lovforslaget indførte § 3 blev fjernet. Forslaget forkastedes, idet 52 medlemmer stemte for, 106 imod (FF, 1996-87: sp. 7824).

I den efterfølgende samling fremsatte medlemmer af SF, Socialdemokratiet, Det radikale Venstre, Fremskridtspartiet og Enhedslisten lovforslag om igen at fjerne § 3 fra loven, således at enlige og lesbiske ville få adgang til kunstig befrugtning. Lovforslaget bortfaldt ved udskrivelsen af valg i februar måned 1998, men genfremsattes i det nye Folketing af medlemmer fra de samme partier samt et medlem fra CD. Forslaget forkastedes den 19. juni 1998, idet 57 stemte for, 70 imod.

30 ud af de 48 socialdemokrater, der deltog i afstemningen, var for. Andelen var nogenlunde den samme i SF og CD, hvor også ca. 60 procent var for ophævelsen af forbuddet. På nær én støttede alle radikale forslaget, mens det hos de konservative forholdt sig omvendt, på nær én var alle, der afgav stemme, imod. En fjerdedel af stemmerne hos Venstre var for en ophævelse, mens Fremskridtspartiet var delt. De eneste partier, der stemte en bloc, var Dansk Folkeparti og Enhedslisten som henholdsvis forbudstilhængere og -modstandere. 52 var ikke tilstede (Afstemningslisten, afstemningsnr. 134, 19.6.1998).

Med loven om kunstig befrugtning blev det forbudt danske læger at behandle enlige og lesbiske for barnløshed. Det uanset, om behandlingen foregår i offentligt eller privat regi, mod betaling eller uden. Læger må ikke tilbyde enlige og lesbiske nogen form for behandling for barnløshed, herunder kunstig insemination. Læger må ej heller assistere private

sædbanker med eksempelvis at undersøge sæd for HIV-smitte, hvis sæden benyttes til insemination af enlige eller lesbiske. Alt dette var fuldt lovligt indtil lovens ikrafttræden. Herefter måtte „fru Henriette Kjær og jeg [Dorte Bennedsen, E.A.] og bageren og cykelsmeden ... tilbyde behandling ved insemination, men ... de eneste der ikke må, er de fagligt uddannede læger. Det er absurd“ (FF, 1997-98, 1. Samling: sp. 3177). Ved det, mange folketingsmedlemmer betragtede som Tingets første store etiske lovgivningskompleks, afskar Folketinget for første gang nogensinde, og det med etiske og moralske begrundelser, en bestemt gruppe borgere fra at kunne modtage lægehjælp til behandling, også når de ville betale for den selv (FF, 1997-98, 2. Samling: sp. 773).

For modstanderne af forbuddet udgjorde loven en klar diskrimination. Generelt havde tilhængerne af forbuddet ikke nær samme behov for at markere deres afstandtagen fra diskrimination, som modstanderne af det registrerede partnerskab havde haft ti år tidligere. Det virker, som om tilhængerne af forbuddet udmærket var klar over, hvor svært det var at bortforklare, at en bestemt gruppe borgere blev forment adgang til en behandling, som blev tilbudt andre. Men selvfølgelig bryder ingen sig om at få påklæbet mærkatet diskriminerende, så der blev argumenteret for, at forbuddet ikke udgjorde nogen diskrimination. For det første udspandt der sig en diskussion om, hvad der udgør en „behandling“, som kunne minde om det ordkløveri, præsident Clinton og den særlige anklager Kenneth Starr havde om, hvad der udgør et seksuelt forhold. Tilhængerne af forbuddet argumenterede, at en lesbisk ikke er syg, i modsætning til eksempelvis en mand, der ikke kan producere sæd. Derfor var der ikke tale om

en udelukkelse fra behandling. For det andet blev det argumenteret, at forbuddet ikke udgjorde nogen diskrimination, idet der blot var tale om, at Folketinget satte barnets interesse forud for forældrenes:

„Nu siger jeg det, og jeg håber, det bliver sidste gang, jeg skal sige det til fru Yvonne Herløv Andersen: Det er ikke diskrimination! Vi vil sikre, at barnet på en eller anden måde har en far og ikke bare en klat, og dér er den primære interesse altså barnet. Det er den svage part i det her og det, uanset hvad fru Yvonne Herløv Andersen prøver at pådutte mig og andre i denne her sag“ (FF, 1997-98, 2. Samling: sp. 1998; Margrethe Auken, SF).

Strukturen i den lige gengivne argumentation er symptomatisk for forbuddets tilhængere: Der argumenteres godt nok i interesse- eller rettighedstermer. Nemlig endnu ikke undfangne børns rettigheder, der skulle vægtes over for levende kvinders rettigheder. I og med det drejede sig om børns rettigheder, fik staten ifølge tilhængerne et ansvar for at definere rettighederne indholdsmæssigt, idet børn ikke selv kunne. Derfor skete der også en sproglig glidning blandt folketingsmedlemmerne, så børns tarv og rettigheder benyttedes synonymt. Men tarv er i modsætning til rettigheder indholdsbestemt. Resultatet blev, at de kommunitære værdier, som et flertal af Folketingets medlemmer delte, kom til at definere, hvad børns tarv var. Og i dette tilfælde mente flertallet - med varierende begrundelser - at det var børns tarv at have både en far og en mor.

Noget tyder på, at folketingsflertallets holding var i overensstemmelse med befolkningens. Den tidligere nævnte Eurobarometerundersøgelse viste nemlig, at kun 18,6 procent af den danske befolkning i 1993 gik ind for, at homoseksuelle skulle kunne adoptere børn - en parallel

til kunstig befrugtning (*NSD Brukermelding*, 1995). Forudsat at andelen var cirka den samme 4-5 år senere, var det næsten uanset, hvordan man vender og drejer det, ikke for at tækkes vælgerne, at mange politikere gik ind for lige rettigheder for lesbiske: Det kan godt være, at en radikal kernevælger var liberal også på dette spørgsmål. Men med matematisk nødvendighed kunne en typisk socialdemokratisk vælger ikke være det: Socialdemokratiets stemmeandel var ca. det dobbelte af de 18,6 procent i befolkningen, der gik ind for adoptionsmuligheden.

Tilhængerne af forbuddet var klar over, at der ikke nødvendigvis kom færre børn blandt enlige og lesbiske på grund af forbuddet. De kunne benytte alle andre befrugtningmetoder, når de nu blev tvunget til det. Når man ønskede at forbyde læger at deltage i kunstig befrugtning af enlige og lesbiske, skyldtes det det helt principielle standpunkt, at staten på ingen måde måtte sanktionere familier, hvor der ikke både var en far og en mor. Som en af forbuddets tilhængere udtrykte det:

Hans Peter Baadsgaard, Socialdemokratiet: „... vi kan ikke lovgive om folks adfærd, men vi kan sende nogle signaler, og vi kan lave nogle regler. Hvis dette lovforslag [om at ophæve det indførte forbud mod lægelig behandling af enlige og lesbiske, E.A.] bliver vedtaget, sender Folketinget det signal, at for eftertiden har vi ikke interesse i, ønsker vi ikke, at et barns ret til en far og en mor skal være det grundlæggende“ (FF, 1997-98, 2. Samling: sp. 2002).

Derimod skulle de lesbiske, der blev gravid på anden måde, have fuld adgang til lægehjælp fra det øjeblik, de var blevet gravide.

Konflikten mellem det kommunitære og liberale synssæt er ganske tydelig i debatten. Nok så interessant er imidler-

tid, at debatten gav anledning til, at flere folketingsmedlemmer begrundede deres stillingtagen med udgangspunkt i principielle, politisk-filosofiske standpunkter, hvilket er nok så usædvanligt i folketingsdebatter. Den libertære Tom Benke fra Fremskridtspartiet, der var en af forslagsstillerne bag ophævelsen af § 3, præciserede det politisk-moralske dilemma usædvanlig klart:

„Til sidst vil jeg også nævne den ideologiske vinkel på dette her. Jeg har i hele mit politiske liv baseret min politik på den personlige frihed - personlig frihed under ansvar naturligvis - og hvis en kvinde ønsker at blive kunstigt befrugtet, så er det efter min opfattelse kvindens egen beslutning. Det er ikke noget, staten skal blande sig i. Staten skal ikke gå ind og være moralens vogter på dette punkt...“ (FF 1997-98, 1. Samling: sp. 3181).

Det samme synspunkt havde forslagsstilleren Flemming Oppfeldt fra Venstre (FF, 1997-98: sp. 3074-75) og dennes partifælle Jens Rohde:

„Som de liberale vi er, har vi den opfattelse, at.....Samfundet og vi som politikere i særdeleshed kan og skal ikke blande os i det enkelte menneskes etiske valg. Det vil alligevel aldrig kunne lykkes os med succes, og det er en meget farlig glidebane, hvor befolkningen så skal være afhængig af, hvem der sidder med magten. Det hører ganske enkelt ikke hjemme i den europæiske civilisation“ (FF, 1997-98, 2. Samling: sp. 2121).

Disse principielle liberale holdninger fik også enkelte af tilhængerne af forbuddet til at argumentere på det politisk-filosofiske plan. Det gjaldt især den konservative ordfører Henriette Kjær:

„Så spørger Hr. Flemming Oppfeldt, om det er staten eller individet, der skal træffe afgørelser om, hvorvidt ens barn skal have

en far eller ej. Her har vi måske forskellen på Venstre og Det Konservative Folkeparti, og den vil måske også fremgå af denne debat. Det Konservative Folkeparti vedkender sig jo, at staten godt må blande sig i nogle ting, men det gør man ikke altid som liberal, og her er der altså et område, hvor jeg mener, at i og med at staten skal sætte retningslinier og et vist ansvar for de børn, der lever i vort samfund, må der også godt være nogle bestemmelser, som netop prøver at modvirke, at vi får et faderløst samfund. Som udgangspunkt vil vi nemlig godt have, at børnene har en far og en mor“ (FF, 1997-98, 1. Samling: sp. 3178).

Der fremførtes under debatten om kunstig befrugtning argumenter af klarere kommunitaristisk art end under debatten om det registrerede partnerskab. Det liberale synssæt dominerede fuldstændigt debatten om det registrerede partnerskab, på nær hos Kristeligt Folkeparti. Regeringens argumenter imod det registrerede partnerskab var langt hen ad vejen juridisk-tekniske skinargumenter. Men ved lovforslaget om kunstig befrugtning legitimerede hensynet til børns tarv, at der fremførtes ægte kommunitære argumenter ikke alene af borgerlige politikere, men også på venstrefløj. En sandsynlig tolkning er, at frisindet sættes på en hårdere prøve, når spørgsmålet rækker ud over, hvad to eller flere voksne ganske privat og helt frivilligt indvilger i.

Omvendt betød især Venstres stilling som oppositionsparti, at medlemmerne ikke behøvede at tage regeringshensyn i forbindelse med debatten om kunstig befrugtning, hvilket seks medlemmer benyttede til at fremføre ægte liberale argumenter og stemme i overensstemmelse hermed. Med andre ord tillod fritstillingen af medlemmerne og de deraf følgende holdningsopsplitninger internt i flere af partierne, at de principielle holdninger i spændingsfeltet mellem det liberale og det

kommunitære synssæt kunne trækkes forholdsvis skarpt op i debatten.

Morale

Fastlæggelsen af frisindets grænser sker i spændingsfeltet mellem liberale og kommunitære værdier. Fastlæggelsen er kun konsistent for de allerfærreste, hvis overhovedet nogen. Inkonsistensen kan forekomme i ens stillingtagen til en enkelt sag, mellem beslægtede eller forskelligartede sager og over tid. Det samme vil være tilfældet for de politiske partiers stillingtagen, hos hvem inkonsistensen også kan skyldes, at der tages andet end blot etiske hensyn.

Der er dog meget, der tyder på, at de moralske overvejelser ikke alene sætter grænser rent argumentatorisk, men også er afgørende for *nogle* politikeres stillingtagen i *nogle* situationer. Kun meget vide tolkninger af vælgerhensyn kan forklare, hvorfor de konservative og Venstre stemte imod det registrerede partnerskab. Og selv da koalitions-hensyn ikke længere var afgørende, stemte de fleste politikere i de to partigrupper imod. I forbindelse med loven om kunstig befrugtning var koalitions-hensyn i hvert tilfælde ikke udslagsgivende for de 18 socialdemokrater, der stemte imod lesbisk rettigheder. Og for de øvrige 30, der støttede, at lesbiske skulle have samme ret som andre, var det efter alt at dømme ikke vælgerhensyn, der dikterede adfærden. Andre folketingsmedlemmers stillingtagen er tilsvarende vanskelig at forklare ud fra koalitions- og/eller vælgerhensyn.

Med andre ord ser det ud til, at moralske overvejelser bidrager til forklaringen af politikeres adfærd i de tilfælde, hvor partidisciplinen ophæves.

Det liberale frisind - tolerancen af andres ret til at leve deres liv efter kultu-

relle normer og værdier, der adskiller sig fra ens egen - har vide grænser i Danmark. Men frisindet er ikke grænseløst. Hos et mindretal i den danske befolkning og i Folketinget går grænsen ved homoseksualitet. Hos et flertal af Folketingets medlemmer, og sandsynligvis hos et flertal af befolkningen, går grænsen ved børnene. Man kan ikke være sikker på, hvor præcist grænsen vil blive draget, kun at den vil blive det. Derfor er det overordentlig vigtigt, at grænsedragningen diskuteres i det politiske liv - igen og igen.

Inden man i eventuel selvgodhed forarges over de politikere, der i ovenfor refererede debat trak en anden grænse, end man selv ville have gjort, bør man nøje fundere over, hvor ens eget frisinds grænser går. Hos Jehovas vidners børn? Hos muslimske pigebørn? Hos nazisters børn?

Noter

1. Tak til Henning Bech, Kristian Kindtler, Asbjørn Sonne Nørgaard, Jørgen Poulsen, Peter Rossel og Lise Tøgeby for inspirerende samtaler under udarbejdelsen af denne artikel. Og tak for et par hurtige udrykninger til Folketingets Bibliotek samt biblioteket og stud.scient.pol. Jacob Lavrsen, Institut for Statskundskab, Århus Universitet.
2. Opgørelsen over afstemningsresultatet i Folketingets Forhandlinger 1988-89, sp. 10840 afviger fra afstemningslisten, afstemningsnr. 594, 26.5.1989.
3. Eksempelvis citeredes 24.-25. januar en pressemeddelelse fra Kent Kirk i de fleste landsdækkende og lokale dagblade.
4. Der er fejlagtigt byttet om på tallene, så der står 23 i fortryk af Folketingets Forhandlinger 1996-97, sp. 6350.
5. Eksempelvis: „Så til fru Sonja Mikkelsens ændringsforslag. Jeg kan ikke huske, hvilke numre de har, men det er dem, der er kommet ind i særbetænkningen, og jeg ved, at de er proppet ind - bare så man ved det - efter

nr. 14 og før nr. 15, så det er nr. 13 i afstemningslisten" (*Folketingets Forhandlinger* 1996-87, sp. 7811).

Litteratur

- AIM (1988). „Stort flertal i befolkningen for lovforslag om registreret partnerskab for personer af samme køn“, *AIM Media- og sociale undersøgelser, opinion nu*, København: AIM A/S, 6. juni 1988.
- Berlingske Tidende*.
- Betænkning nr. 1127 om homoseksuelles vilkår afgivet af kommissionen til belysning af homoseksuelles situation i samfundet, 1988.
- Damgaard, Erik (1990). „Parlamentarismens danske tilstande“, pp. 15-44 i Erik Damgaard (red.), *Parlamentarisk forandring i Norden*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Downs, Anthony (1957). *An Economic Theory of Democracy*, New York: Harper Collins.
- Elklit, Jørgen og Ole Tonsgaard (red.) (1989). *To Folketingsvalg*, Århus: Forlaget Politica.
- FF, *Folketingets Forhandlinger*, diverse årgange. Referencer til 1996-97 og 1997-98 gælder *Fortryk af Folketingets Forhandlinger*.
- Havelin, Arnold (1968). „Almenhetens holdninger til homofile og homoseksualitet“, *Tidskrift for samfunnsforskning*, 9. årgang, pp. 42-74.
- Majone, Giandomenico (1989). *Evidence, Argument, and Persuasion in the Policy Process*, New Haven: Yale University Press.
- NDS Brukermeldning*, nr. 5, 1995.
- Panbladet*.
- Poulsen, Jørgen (1996). „Retfærdighed og/eller fællesskab - et grundrids af politisk filosofi“, *Politica*, 28. årgang, nr. 2, pp. 128-145.
- Stone, Deborah A. (1988), *Policy Paradox and Political Reason*, Harper Collins Publishers.
- Søland, Birgitte (1998). „A Queer Nation? The Passage of the Gay and Lesbian Partnership Legislation in Denmark, 1989“, *Social Politics*, Vol. 5, No. 1, pp. 48-69.